

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Laihonen, Petteri; István, Csernicsekó

Title: Kísérlet egy összehasonlító vizsgálatra : a nyelvi tájkép dél-szlovákiai, székelyföldi és kárpátaljai falvakban

Year: 2017

Version:

Please cite the original version:

Laihonen, P., & István, C. (2017). Kísérlet egy összehasonlító vizsgálatra : a nyelvi tájkép dél-szlovákiai, székelyföldi és kárpátaljai falvakban. *Regio. Kisebbség Kultúra Politika Társadalom*, 25(3), 50-81. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v25i3.172>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

PETTERI LAIHONEN* – CSERNICSKÓ ISTVÁN**

Kísérlet egy összehasonlító vizsgálatra: a nyelvi tájkép dél-szlovákiai, székelyföldi és kárpátaljai falvakban¹

I. Bevezetés

Írásunk hat falu nyelvi tájképének általános jellemzését kínálja, és az eredményeket összehasonlítjuk egyrészt egymással, másrészt a korábbi, az általános nyelvi helyzetet összefoglaló munkákkal. Egy-egy olyan dél-szlovákiai, székelyföldi és kárpátaljai falut mutatunk be, ahol a településen belüli szóbeli kommunikáció nyelve egyöntetűen a magyar, illetve egy-egy olyan falut, amiket a szóbeli kétnyelvűség jellemez. A tanulmány második részében azt elemezzük röviden, hogy melyek azok a felirattípusok, amelyek általában nem magyar nyelven jelennek meg, illetve amelyek leginkább autonóm magyar nyelvű formában találhatók, továbbá mely területeket jellemzi leginkább a kétnyelvű táblák használata a megvizsgált falvakban. Végül összehasonlítjuk az eredményeket azzal az általános képpel, amit egyéb szociolingvisztikai kutatások alapján alkothatunk az adott régiókban élő magyarok nyelvhasználatáról.

Már az első kutatások két alapfunkciót tulajdonítottak a nyilvánosságban megjelenő feliratoknak: *kommunikatív* és *szimbolikus* jelentést. A kommunikatív funkció sokáig fontosabb lehetett a szimbolikusnál. Azon a nyelven írták a közlendő

* Petteri Laihonon nyelvész, az University of Jyväskylä, The Centre for Applied Language Studies kutatója. e-mail: petteri.laihonon@jyu.fi;

** Csernicško István nyelvész, a beregszászi Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont igazgatója, a Pannon Egyetem docense. E-mail: csernicško.istvan@kmf.uz.ua.

¹ A kutatás a Finn Akadémia 137718-as (2011–2013) és 299133-as (2016–2021) számú ösztöndíjai támogatásával készült.

információkat a táblák, feliratok készítői, amely(ek)en tudtak, illetve amelyekről feltételezték, hogy azokat értik a megcélzott olvasók. A vizsgált térségben ez a nyelv sokáig a latin volt, de a magyar nyelvű írásbeliség is igen korán kezdődött, jóval korábban, mint például a finn vagy akár a svéd nyelv. Az európai nemzeti romantika és a nemzetállam eszméje merőben megváltoztatta a nyelvi tájképhez való viszonyt a 19. század vége felé, amikor a szimbolikus funkció minden korábbinál nagyobb szerephez jutott.² Akkortól kezdve fokozatosan terjedt el Európában, hogy a mindenkori uralkodó államnemzet nyelvét tükrözték a hivatalos jellegű, a kereskedelmi, de még a civil és valamelyest még az egyházi szférában megjelenő nyilvános feliratok is. Ahogy az európai nemzetállamok elnyerték függetlenségüket, az egyik első jellegzetes rítus a többi nyelvnek a szimbolikus nyilvános térből való eltávolítása volt, például az utcanevek letépésével vagy átfestésével. Ez így történt például az orosz nyelvvel Finnországban, de hasonló történt a magyar nyelvű feliratok többségével is a trianoni békedöntés után Magyarországon kívül rekedt régiókban. A hatalomváltások rendszerint átalakították a nyelvi tájképet, az uralkodó nemzet nyelve került domináns helyzetbe, és az előző korszak privilegizált nyelvét gyakran tüntették el.³ A nyelvi tájképnek a valamilyen politikai változással, hatalomváltással együtt járó átalakulására, átalakítására számos friss példa is akad a vizsgált térségben.⁴

² Beregszászi Anikó: „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv. In: Beregszászi Anikó – Papp Richard (szerk.): *Kárpátalja: Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest–Beregszász: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2005. 158–178.; Szabó Mihály Gizella: A nyelv szimbolikus funkciója a szlovák államnyelvtörvényben. *Magyar Tudomány*, 2009. 170 (11), 1329–1334.

³ Csernicskó István: Nyelvek vetélkedése a nyelvi tájképben: kárpátaljai példa. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 2015/1–2. 71–84.; Csernicskó István: A változás megragadása a nyelvi tájképben: Kárpátalja példája. *Magyar Nyelv*, 112(1), 2016. 50–62.

⁴ Zalabai Zsigmond: *Mit ér a nyelvünk, ha magyar? A „táblaháború” és a „névháború” szlovákiai magyar sajtódokumentumaiból 1990–1994*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1995.

2. Elméleti háttér

Már az első ide vonatkozó kutatások két alapfunkciót tulajdonítottak a nyilvánosságban megjelenő feliratoknak: a *kommunikatív* és a *szimbolikus* jelentést. A kommunikatív funkció sokáig fontosabb lehetett a szimbolikusnál. Azon a nyelven írták a közlendő információkat a táblák, feliratok készítői, amely(ek)en tudtak, illetve amelyekről feltételezték, hogy azokat értik a megcélzott olvasók. A vizsgált térségben ez a nyelv sokáig a latin volt, de a magyar nyelvű írásbeliség is igen korán kezdődött, jóval korábban, mint például a finn vagy akár a svéd nyelv. Az európai nemzeti romantika és a nemzetállam eszméje merőben megváltoztatta a nyelvi tájképhez való viszonyt a 19. század vége felé, amikor a szimbolikus funkció minden korábbinál nagyobb szerephez jutott.⁵ Akkortól kezdve fokozatosan terjedt el Európában, hogy a mindenkori uralkodó államnemzet nyelvét tükrözték a hivatalos jellegű, a kereskedelmi, de még a civil és valamelyest az egyházi szférában megjelenő nyilvános feliratok is. Ahogy az európai nemzetállamok elnyerték függetlenségüket, az egyik első jellegzetes rítus a többi nyelvnek a szimbolikus nyilvános térből való eltávolítása volt, például az utcanevek letépésével vagy átfestésével. Ez így történt például az orosz nyelvvel Finnországban, de hasonló történt a magyar nyelvű feliratok többségével is a trianoni békedöntés után Magyarországon kívül rekedt régiókban. A hatalomváltások rendszerint átalakították a nyelvi tájképet, az uralkodó nemzet nyelve került domináns helyzetbe, és az előző korszak privilegizált nyelvét gyakran tüntették el.⁶ A nyelvi tájképnek a valamilyen politikai változással, hatalomváltással együtt

⁵ A nyelvi tájkép szimbolikus jelentőségéről magyarul: Beregszászi Anikó: „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv. In: Beregszászi Anikó – Papp Richard (szerk.): *Kárpátalja: Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest–Beregszász: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2005. 158–178.; Szabómihály Gizella: A nyelv szimbolikus funkciója a szlovák államnyelvtörvényben. *Magyar Tudomány*, 170(11), 2009. 1329–1334.

⁶ Csernicskó István: Nyelvek vetélkedése a nyelvi tájképben: kárpátaljai példa. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 2015/1–2. 71–84.; Csernicskó István: A változás megragadása a nyelvi tájképben: Kárpátalja példája. *Magyar Nyelv*, 112(1), 2016a. 50–62.

járó átalakulására, átalakítására számos friss példa is akad a vizsgált térségben.⁷

A nyelvi tájkép kutatásainak elméleti alapkérdéséről már magyarul is megjelent több írás.⁸ Jelen írásunkban így csak a téma szempontjából leglényegesebb kérdéseket fogjuk tárgyalni.

Ben-Rafael és munkatársai szerint a nyelvi tájkép elemeit a következő tényezők magyarázhatják: 1. hatalmi viszonyok; 2. kommunikatív célok; 3. önkifejezés; 4. kollektív identitás kifejezése.⁹ E magyarázati modellek mindegyike megjelenik jelen vizsgálatban is, ugyanakkor időnként egyszerre több magyarázat is érvényes lehet a feliratok megrendelőinek szándékát vagy a táblákat olvasók értelmezését illetően.

Ebben a tanulmányban a legújabb kutatási áramlatot követjük, amely a nyelvvideológiákban keresi az adott nyelvi tájkép magyarázatát,¹⁰ hiszen „Az ideológiák szorosan kapcsolódnak a nyelvhez.”¹¹ A feliratok esetében a nyelvvideológiák kutatása annak elemzése, hogy a táblákat állítók, illetőleg a táblákat olvasók milyen nyelven kívüli összefüggéseket, jelentéseket feltételeznek a nyelv választást, annak szemiotikai tulajdonságait vagy elhelyezését illetően.

Shohamy rendszere alapján a nyelvi tájképnek közvetítő szerepe van a nyelvpolitikai szintek között.¹² A felső szintet a nyelvvideológiák adják, a nyelvi tájképben pedig – hasonlóan az iskolák rejtett tantervében jelentkező nyelvpolitikához – konkrét

⁷ Zalabai Zsigmond: *Mit ér a nyelvünk, ha magyar? A „táblaháború” és a „névháború” szlovákiai magyar sajtódokumentumaiból 1990–1994.* Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1995.

⁸ Laihonen, Petteri: Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle.* 2012. 14 (3), 27–49.; Laihonen, Petteri: Csíkszentdomokosi nyelvi tájkép. *Székegyföld,* 2013.17 (7), 157–177.; Bartha Csilla – Petteri Laihonen – Szabó Tamás Péter: Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben: egy új kutatási területről. *Pro Minoritate,* 2013/3. 13–28.

⁹ Ben-Rafael, Elizier et al.: Introduction. In: Shohamy, Elana et al. (eds.): *Linguistic Landscape in the City.* Bristol: Multilingual Matters, 2010. xi–xxviii.

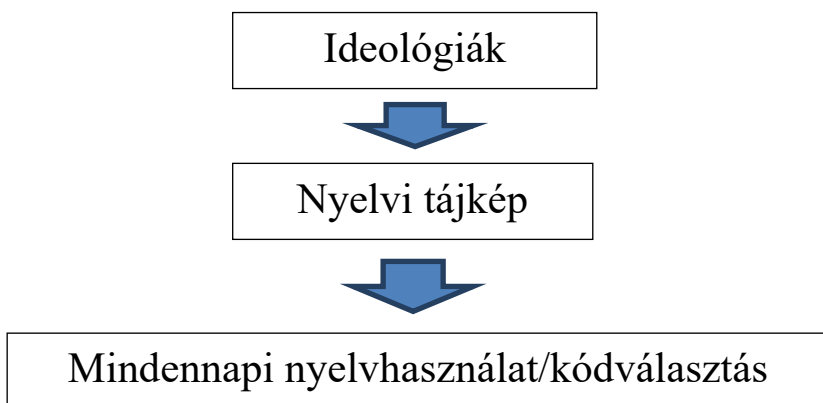
¹⁰ Jaworski, Adam – Thurlow, Crispin: Introducing Semiotic Landscapes. In: Jaworski, Adam – Thurlow, Crispin: *Semiotic Landscapes: Language, Image, Space.* London: Continuum, 2010. 1–40., 11.

¹¹ Fairclough, N.: *Language and power* (2nd ed.). London: Longman, 2001. 2.

¹² Shohamy, Elana: *Language Policy: Hidden agendas and new approaches.* London: Routledge. 2006. 110–111.

formát öltenek a hatalmon levők ideológiái. Ugyanakkor a nyelvi tájkép – ahogy az iskolák helyzete is – hatással van a mindennapi nyelvhasználati döntésekre, a nyelvi viselkedésre és a nyelvről való gondolkodásra. Továbbá a nyelvi tájkép lehet ideológiai harc színtere is (vagyis a nyelvi tájkép hathat az ideológiákra is), a magánemberek és (amennyire a törvények engedik) a vállalkozók feliratai más ideológiákat követhetnek, mint a hivatalos vizuális nyelvhasználat. Ugyanígy a graffitik megszeghetik a szabályokat, illetve (nyelvi) aktivisták állíthatnak alternatív táblákat, megjeleníthetnek alternatív feliratokat.¹³

1. ábra Shohamy nyelvpolitikai modellje¹⁴

3. Módszertan

Az adatgyűjtés három terepen: Kárpátalján, Székelyföldön és Dél-Szlovákiában két-két faluban történt, ezeken keresztül mutatjuk be a magyarlakta vidékek vizuális nyelvhasználatának jellemzőit. A kutatópontok kiválasztásakor azt tartottuk szem előtt, hogy az egyik vegyes lakosságú település legyen, ami a magyar tömb szélén található, a másik pedig olyan, ahol nagyrészt (90% fölött)

¹³ Csernicskó István: A dinamikusan változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája. *Acta Humana. Emberi jogi közlemények*, 2016/3. 91–105.

¹⁴ Shohamy, 2006.

magyarnak vallják magukat a lakosok, és a tömb közepén helyezkedik el.

1. táblázat *A kutatópontok* (a település neve után zárójelben a magyar anyanyelvűek aránya; a census éve)

Ország, régió	Abszolút magyar többség	Vegyes lakosságú település
Dél-Szlovákia	Vásárút (92%; 2011)	Réte (39%; 2011)
Ukrajna, Kárpátalja	Mezőkaszony (96%; 2001)	Visk (45%; 2001)
Románia, Székelyföld	Csíkszentdomokos (99%; 2011)	Aldoboly (63%; 2011)

A terepmunka és anyaggyűjtés 2011–2012-ben történt, az első szerző, Petteri Laihonen két-két hetet töltött mindkét faluban, ahol többnyire az összes ott található feliratot sikerült dokumentálnia.¹⁵ A települések kiválasztása nem követte a kvantitatív kutatások logikáját, így például Aldoboly jóval kisebb település, mint Visk. A kiválasztáshoz gyakorlati tényezők is hatottak (például Laihonen a kapcsolathálóján keresztül ezekre a településekre jutott el, ott talált olyan embert, akinek segítségével két hét alatt sok adatközlőhöz eljuthatott). A kutató eredeti célja az volt, hogy megértse a magyar tömbök különféle településeinek nyelvi viselkedését. Az interjúiban arra kereste a választ, hogy mennyire befolyásolja a többségi nemzet képviselőinek jelenléte egy adott településen a nyelvről szóló diskurzusokat és nyelvi ideológiákat. A jelen összehasonlítás sem keres kauzális relációkat például a magyar nyelvű feliratok megléte és a lakosság nyelvi megoszlása között. Csupán arra szorítkoztunk,

¹⁵ A részletekhez és a települések részletesebb leírásához lásd: Laihonen, 2012, 2013.; Laihonen, Petteri: Linguistic landscapes of a minoritized regional majority: Language ideologies among Hungarians in South-West Slovakia. In: Laitinen, M. – A. Zabrodszkaja (eds.): *Dimensions of Sociolinguistic Landscapes in Europe: Materials and Methodological Solutions*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2015a. 171–198.; Laihonen, Petteri – Tódor, Erika: The changing schoolscape in a Szekler village in Romania: signs of diversity in 'rehungarization'. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 20(3), 2017. 362–379.; Csernicskó István – Laihonen, Petteri: Hybrid Practices meet Nation State Language Policies: Transcarpathia in the 20th Century and Today. *Multilingua*, 36(1), 2016. 1–30.

hogy az általános kvantitatív tendenciákat leírjuk, és azok lehetséges magyarázatait röviden bemutatjuk és összehasonlítjuk.

Statisztikai elemzés segítségével általános képet alkothatunk a falvak nyilvános térben elhelyezett feliratairól: arról, hogy milyen nyelvek láthatóak a településeken, milyen arányban és milyen nyelvhasználati szintereken. A nyelvi tájkép statisztikai vizsgálata összehasonlítható a népszámlálások eredményeivel, mindkettő hasonlóan nyújthat általános képet az adott közösség nyelvi helyzetéről.¹⁶

A vizsgálat alapja egy körülbelül ezer fényképet számláló adatbázis, amelynek célja az adott települések vizuális nyelvhasználatának minél teljesebb feltérképezése. A nyelvi tájkép kutatása sokáig jellegzetesen kvantitatív vállalkozás volt, és mint olyan, kétségkívül alkalmas a fent említett kérdések megválaszolására. Azonban az adott település vizuális nyelvhasználatának értelmezéséhez etnográfiai kutatásra és kvalitatív elemzésre is szükség van, ahogyan az e tanulmányban is történik. Az általános helyzetkép ábrázolása előtt azonban szólni kell azokról a kétségekről is, amelyek az egyes táblák, feliratok kódolásához kapcsolódnak.

Nem létezik megegyezés azzal kapcsolatban, hogy mi számít önálló feliratnak (ha egy táblán van például egy logó, akkor az külön felirat?), mi számít egynyelvű feliratnak és mi két/többnyelvűnek – például a különféle neveket valamilyen nyelvűnek tekintünk-e? Az úgynevezett hibrid feliratok esetében egyáltalában van-e értelme bizonyos nyelvűnek tekinteni a táblát? Illetve, ha a megvizsgálandó területen ugyanaz a felirat(típus) többször is előfordul, akkor ezt egy feliratnak számoljuk vagy többnek? Például az utcanevek esetében el kell dönteni, hogy azokat egy feliratnak számítjuk, vagy az összes utcatáblát külön számításba vesszük-e? Ezekre a kérdésekre több eltérő megoldást lehet találni a szakirodalomban, egy adott döntés lényegesen módosíthatja az eredményeket.¹⁷

¹⁶ Cenoz, Jasone – Gorter, Durk: Linguistic landscape and minority languages. In: Gorter, Durk (ed.): *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters, 2006. 67–80.

¹⁷ Edelman, Loulou: What's in a Name? Classification of Proper Names by Language. In: Shohamy, Elana – Gorter, Durk (eds.): *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. London: Routledge, 2009. 141–154.

Mint kódolási egységet általában nem volt nehéz meghatározni az önálló feliratot. Ha az „alaptáblán” fordult elő másik felirat (például graffiti), azt külön számoltuk. Jelen kimutatásban csak a „nyilvános” térben előforduló feliratokat vesszük számításba. A „nyilvános” tér meghatározása azonban szintén problematikus, és a nyelvtörvények esetében is gyakran vita tárgya, hogy mi számít nyilvánosnak vagy hivatalosnak. Gyakorlati célból például a sírköveket jelen esetben nem tekintettük nyilvános szövegeknek, de a temetőben előforduló egyéb táblákat igen.¹⁸ Emellett általában a mindenki által látható, külső térben előforduló feliratokat számoltuk össze. Persze, így is maradnak határesetek, például az iskola udvarán (ami már az iskola „belső” területe) előforduló táblák bekerültek a mintába, de a vállalatok belső terei, udvarai nem. Továbbá minden feliratot csak egyszer vettünk számításba, de ha annak valamelyik eleme (például rajz) eltérő volt, azt külön számoltuk. Ennek ellenére az utcatáblákat, információs táblákat csak egy feliratnak tekintettük. Azt, hogy melyik felirat milyen nyelvű, ritkán volt nehéz eldönteni. A neveket külön nem vettük számításba, hacsak nem ez volt az egyetlen eleme a feliratnak. Végül a statisztikai számításba gyakorlati okokból nem vettük bele a kisebb, véletlenül leejtett és otthagyt papírlapokat, szemetet, illetve az emlékművek koszorúinak szövegeit (amelyek nem olvashatóak fénykép alapján), habár ezek mind tagadhatatlanul részei a tágabban értelmezett nyelvi tájképnek.

Szólni kell még azokról az esetekről, ahol kevésbé látjuk értelmét a statisztikai módszereknek. Ilyen például a két- és többnyelvű táblák esetében a nyelvek (megjelenítésének) egymáshoz való viszonya, a nyelvköziséget vagy hibriditást beleértve,¹⁹ ami szerintünk mindig külön vizsgálendő, de nehezen kvantifikálható kérdés. Olyan nyugat-európai nem autonóm kisebbségek, illetve magyarországi kisebbségek esetében, ahol a kisebbségi első nyelvi beszélők száma

¹⁸ Itt követtük a korábbi tanulmányok gyakorlatát is, eddig ugyanis nem talákoztunk olyan tanulmánnyal, amely összeszámolta volna a sírkövek feliratait.

¹⁹ Csernicskó–Laihonen, 2016; Laihonen, 2013; Laihonen, Petteri: Indexing the Local, State and Global in the Contemporary Linguistic Landscape of a Hungarian town in Slovakia. In: Wachtarczyková, J. – Satinská, L. – Ondrejovič, S. (eds.): *Jazyk v politických, ideologických a interkulturálnych vzťahoch*. Sociolinguistica Slovaca 8. Bratislava: Veda, 2015b. 280–301.

elenyésző, inkább érdemes csak a ritka, egyes nyelvi tájképelemeket kvalitatív módszerekkel tanulmányozni.

Végezetül, a nyelvi tájképről szóló egyes ideológiákat inkább diskurzuselemzési módszerekkel érdemes kutatni, ez esetben például egy kérdőíves kutatásnak kevés értelmét látjuk. A statisztikai elemzés korábban népszerű volt, de mára már egyre inkább a kvalitatív elemzés váltotta fel, mert a statisztikai elemzés magában nem bizonyult elégséges magyarázó modellnek a nyelvi tájkép értelmezéséhez. Szerintünk azonban a magyar kisebbségi tömbök esetében érdemes elvégezni a kvantitatív elemzéseket is, mivel – a nyugat-európai autonóm kisebbségek kivételével²⁰ – hasonló számarányú és helyzetű kisebbségi régiókat nem kutattak eddig. Ezzel választ kaphatunk arra a kérdésre, hogyan néz ki egy olyan régió nyelvi tájképe, ahol az államban jogilag alávetett, dominált kisebbség alkotja a regionális vagy lokális többséget.

4. Általános összehasonlítás

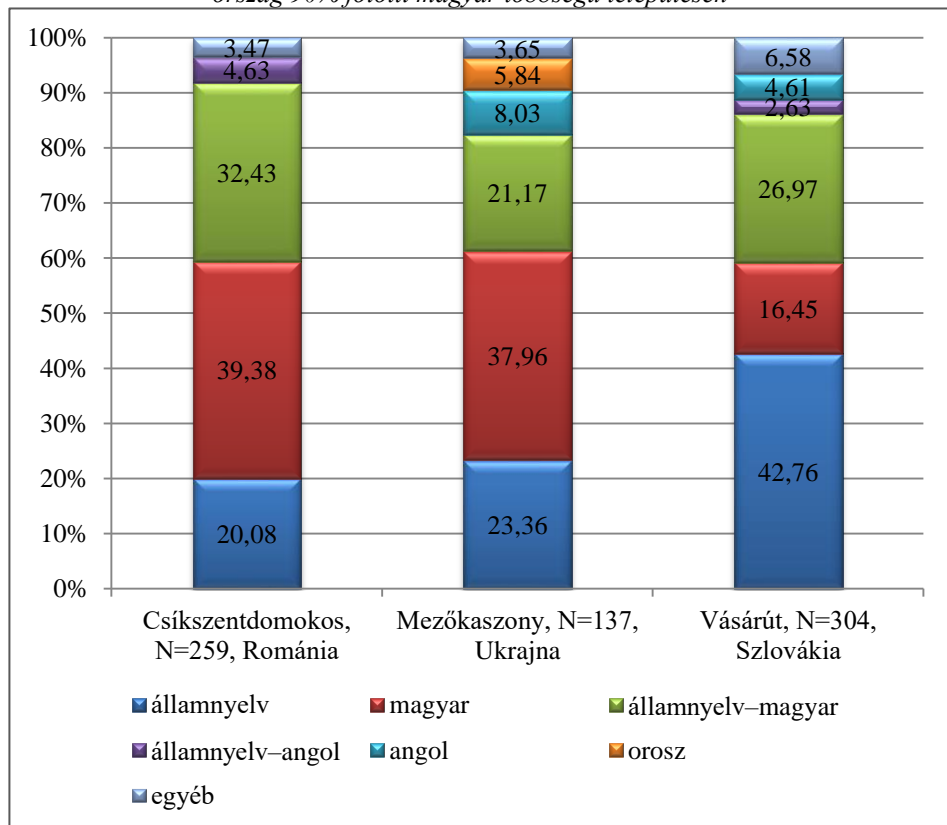
A kárpátaljai települések vizuális nyelvválasztása nem tér el számottevően a székelyföldiétől,²¹ viszont a szlovákiai helyzetre jellemző, hogy ott a magyar nyelv egy olyan településen is kevesebb helyet kap a vizuális térben, ahol a lakosság 92%-a magyar anyanyelvűnek vallja magát (2. ábra).²²

²⁰ Dal Negro, Silvia: Local Policy Modeling the Linguistic Landscape. In: Shohamy, Elana – Gorter, Durk (eds.): *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. London: Routledge, 2009. 206–218.

²¹ Laihonon, 2013.

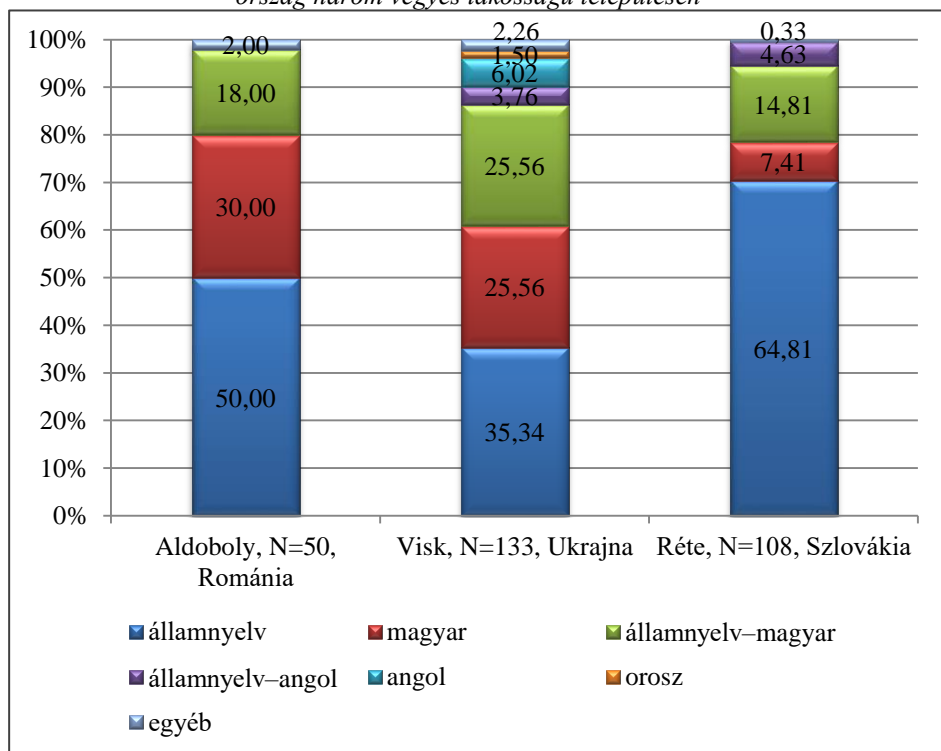
²² Laihonon 2012, 2015a, 2015b; Laihonon, Petteri: Beware of the dog! Private Linguistic Landscapes in two 'Hungarian' villages in South-West Slovakia. *Language Policy*, 15(4), 2016. 373–391.

2. ábra A nyelvek megoszlása a nyilvános feliratokon három ország 90% fölötti magyar többségű településén

Ahogy a magyar domináns falvak esetében, a vegyes lakosságú községek közül is a dél-szlovákiai kutatópont emelkedik ki az államnyelven készült feliratok arányát tekintve, és itt a legalacsonyabb a csak magyar nyelvű táblák, kiírások hányada (3. ábra).

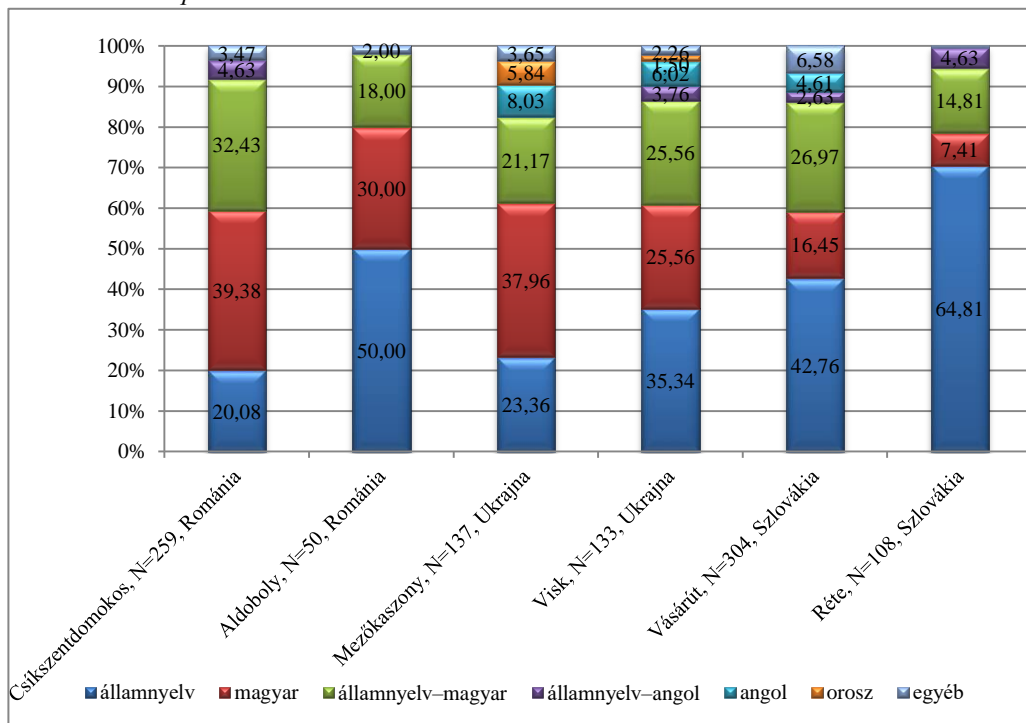
3. ábra A nyelvek megoszlása a nyilvános feliratokon három ország három vegyes lakosságú településén

Nem meglepő, hogy az abszolút magyar többségű településeken (Vásárút, Csíkszentdomonos és Mezőkaszony) magasabb a magyar, illetve alacsonyabb az államnyelv (a szlovák, a román, illetve az ukrán) feliratok előfordulási aránya a nyelvi tájképben, mint azokon a településeken, ahol a magyarok kisebbségben vannak (Réte, Aldoboly és Visk) (4. ábra). Az is kiderül azonban az elemzésből, hogy a magyar és a többségi nyelv mellett mind a hat kutatóponton jelen van az angol is a nyelvi tájképben. Érdekes, hogy a délszlovákiai és székelyföldi településekre az jellemző, hogy a lokálisan magyar többségű helységeken magasabb a globális világnyelvet is tartalmazó feliratok aránya, mint ott, ahol a magyarok kisebbségben

vannak. Kárpátalján azonban Visken magasabb arányban van jelen az angol nyelv, mint Mezőkaszonyban (4. ábra).²³

4. ábra A nyelvek előfordulása három ország hat, magyarok lakta településén

²³ Csernicskó István: Nyelv, gazdaság, társadalom. Globális nyelvek Kárpátalja magyarok lakta végeinek nyelvi tájképében. In: Márku Anita – Tóth Enikő (szerk.): *Többsnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III.* Ungvár: RIK-U, 2017. 13–44. (33–34.)

Még inkább szembevetendő a magyar nyelv ritkább előfordulása, illetve a többségi nyelv gyakoribb megjelenése a szlovákiai kutatópontokon a 2. táblázat adatai alapján, ahol azt összesítettük, hogy – függetlenül attól, hogy egyedül vagy más nyelv(ek) mellett – a feliratok mekkora hányadán láthatók az egyes nyelvek.

2. táblázat *Az államnyelv, a magyar nyelv és egyéb nyelv(ek) előfordulási aránya a vizsgált kutatópontokon (2011–2012)*

	államnyelv (is)	magyar (is)	egyéb (is)
	magyar domináns települések		
Csíkszentdomokos	57,14	71,81	8,1
Mezőkaszony	44,73	59,13	17,52
Vásárút	72,36	43,42	13,82
	nem magyar domináns települések		
Aldoboly	68,00	48,00	2,00
Visk	64,66	51,12	13,54
Réte	84,25	22,22	4,96

A 2. táblázat adataiból az is kitűnik, hogy a hat kutatópont közül kiemelkedik a két kárpátaljai község az egyéb nyelvű kiírások arányát tekintve. A fenti ábrákat is figyelembe véve kiderül, hogy ennek magyarázata egyszerű: Mezőkaszonyban és Viskén az orosz nyelv is jelen van, míg a többi kutatóponton nincs. Tekintve, hogy Kárpátalja 1991-ig, Ukrajna függetlenné válásáig a Szovjetunió része volt, ahol az orosz privilegizált helyzetet élvezett,²⁴ ez két évtizeddel a szovjet birodalom széthullása után sem túlzottan meglepő. Az újabb kárpátaljai kutatásokból kiderül, hogy az orosz nyelv részben még a múltból maradt meg számos helyen a régióban²⁵, másrészt

²⁴ Besters-Dilger, Juliane (ed.): *Language policy and language situation in Ukraine: Analysis and recommendations*. Frankfurt: Peter Lang, 2009.; Bowring, Bill: The Russian Language in Ukraine: Complicit in Genocide, or Victim of State-building? In: Ryazanova-Clarce, L. (ed.): *The Russian Language Outside the Nation*. Edingurgh: Edingurgh University Press, 2014. 56–78.

²⁵ Bever, Olga: Linguistic landscapes as multimodal and multilingual phenomena. In: Laitinen, M. – Zabrodskaja, A. (eds.): *Dimensions of*

viszont az orosz nyelv gazdasági felértékelődése következtében újra elkezdett megjelenni Kárpátalján.²⁶

5. Kritikus kategóriák

Az állami szférához kapcsolható feliratok jellemzően mindenütt államnyelven készülnek (némi székelyföldi és kárpátaljai kivétellel), az önkormányzatiak két nyelven, és a „magyar” egyházak, valamint a civil szervezetek feliratai magyarul. Minden faluban az önkormányzati feliratok között található a legtöbb kétnyelvű tábla. Az önkormányzati táblákon, a hatályos rendelkezéseket követve, az államnyelv van preferált helyzetben, felül, balra, néha nagyobb betűvel stb. Az olyan önkormányzati feliratok többsége, amelyek csak államnyelven olvashatók, Szlovákiában található.²⁷

A legnagyobb különbség ott jelentkezik a vizsgált hat faluban, ahol a vállalkozók vagy a mindennapi emberek valamennyire szabadon választhatnak a nyilvános térben használt nyelvek közül (5. ábra). A vállalkozók vagy a kereskedelmi szféra nyelvválasztását gyakran befolyásolják a különféle ellenőrző szervek elvárásai, amelyek általában az államnyelv használatát teszik kötelezővé.²⁸

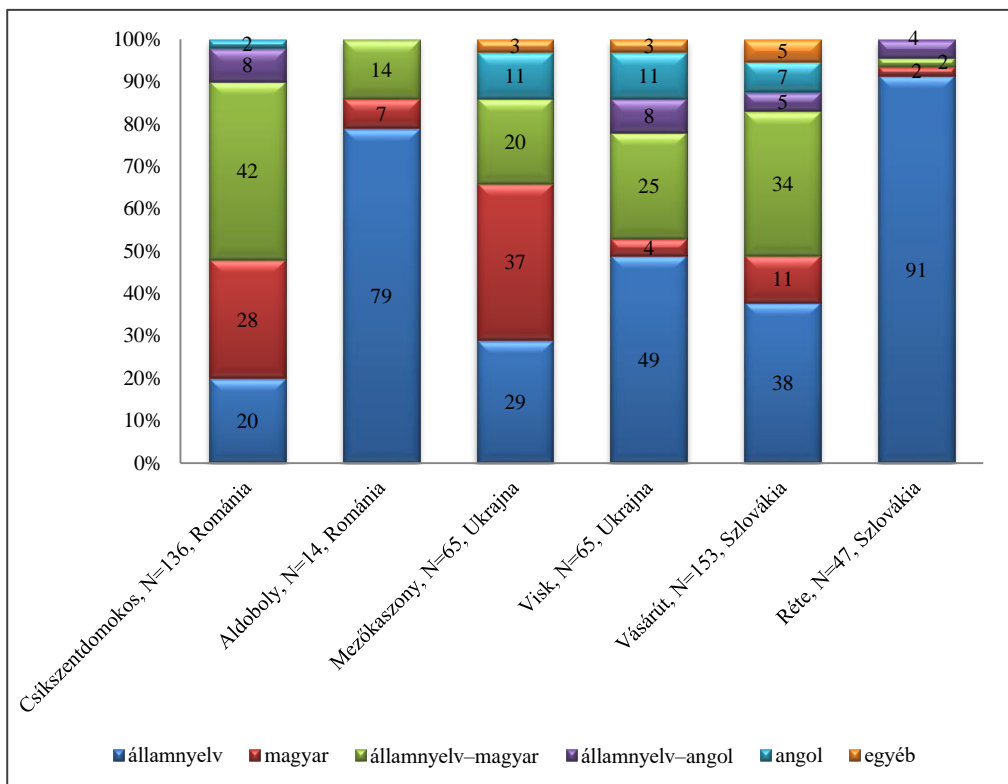
Sociolinguistics Landscapes in Europe. Materials and Methodological Solutions. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2015. 233–261.; Pavlenko, Aneta: Transgression as the Norm: Russian in Linguistic Landscape of Kyiv, Ukraine. In: Gorter, D. – Marten, H. F. – Van Mensel, L. (eds.): *Minority Languages in the Linguistic Landscape.* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012. 36–56.; Tóth Enikő: A magyar nyelv megjelenése Badaló és Halábor nyelvi tájképében. *Limes – 2014. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve, I. évfolyam.* Ungvár: V. Pagyak Kiadója, 2014. 57–64.

²⁶ Csermicskó, 2017. 26–32.

²⁷ Laihonon, 2012.; Mrva Marianna – Szilvássy Tímea: Kétnyelvűség a dél-szlovákiai településeken. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 13(1), 2011. 37–58.; Orosz Örs (szerk.): *A hely nevei, a nyelv helyei: A kisebbségi nyelvi jogok Szlovákiában 1918–2012.* Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2012.

²⁸ Laihonon, 2015a.

5. ábra A nyelvek előfordulása a kereskedelmi feliratokon három ország hat, magyarok lakta településén

Az államnyelvi feliratok előfordulási aránya a kereskedelmi feliratokon – mind a magyar domináns, mind pedig a kétnyelvű községek között – szintén a szlovákiai kutatópontokon a legmagasabb (5. ábra).

Erre magyarázat lehet a történelmi múlt: 1945 és 1948 között Csehszlovákiában három évig betiltották a magyar nyelv nyilvános használatát. Az is magyarázhatja a magyar nyelv alacsony előfordulását a kereskedelmi feliratok területén, hogy a rendszerváltás (1989) és a szlovák függetlenség elnyerése (1993) után a kiépítendő fiatal szlovák nemzetállam nagy hangsúlyt fektetett

a nyilvános tér nyelvhasználatának államnyelvi dominanciájának megteremtésére, ezért a demokratikus viszonyok közt sem terjedhetett el a vizuális magyar nyelvhasználat. Önmagában azonban egyik fent felvetett tényező sem magyarázza azt, hogy a szlovákiai kutatópontokon jóval magasabb az államnyelvi feliratok jelenléte, mint a másik két országban. Például az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna nyelvpolitikája is ukránosításra törekszik, és ennek a nyelvi tájkép ukrán dominanciájának megteremtése is szerves része.²⁹ Nagyobb az esély arra, hogy mindezek mellett a szlovákiai magyarok nyelvi ideológiái is hatással lehetnek arra, hogy a magyar nyelv csak korlátozottan van jelen a reklámtáblákon, kereskedelmi feliratokon. A szlovákiai magyarok között a magyar nyelv vizuális használata mellett való állásfoglalás „nacionalista” hozzáállásnak minősülhet, amit a szlovákiai magyarok többsége kerüendőnek tart. A dél-szlovákiai magyarok inkább a magyar tannyelvű iskolák mellett állnak ki, a vizuális magyar nyelvhasználattal kapcsolatos kérdésekre viszont inkább a „csak ne legyen semmi probléma”, „nem szeretem a nacionalistákat” típusú megnyilatkozásokkal válaszolnak. A falvakra nem jellemző az a fajta nyelvi aktivizmus sem, amely a városok vagy éppen a szlovákiai vasútállomások kétnyelvűsítését tűzte ki céljául.³⁰

A 90% fölötti magyar falvakban a minimum 20% egynyelvű államnyelvi felirat azt mutatja, hogy nem autonóm kisebbségekről van szó, hanem a hatalmon levők nyelve ott is erősen jelen van, ahol a mindennapi szóbeli kommunikációban alig használják azt. Akár egy 99%-ban magyar nyelvű település is kötelezhető arra – vagy ritka esetekben saját maga hajlik arra bizonyos helyzetekben –, hogy csak az államnyelvet használja a nyilvános térben.

A kétnyelvű feliratok esetében vagy a többségi átutazók, turisták számára készítették/rendelték a helybeliek a kétnyelvű táblákat, vagy

²⁹ Pavlenko, 2012.; Ivanova, Olga: Language situation in post-Soviet Kyiv: Ukrainian and Russian in the linguistic landscape and communicative practices. In: Sloboda, Marian – Laihonen, Petteri – Zabrodszkaja, Anastassia (eds.): *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries: Two Decades after the Regime Change*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016. 379–405.

³⁰ Orosz Örs: Egy új fenomen – anyanyelvhasználati mozgalmak. In: Tóth Károly (szerk.): *Nyelvi jogok 1. A kisebbségi és nyelvi jogok helyzete Szlovákiában. Jogsegélyszolgálat 2009–2011*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2013. 311–316.

abból a feltevésből, hogy a törvények erre kötelezik őket. A kétnyelvű kiírások esetében a táblákat és feliratokat megvizsgálva meg lehet állapítani, hogy melyik a preferált nyelv. Scollon és Scollon alapján a preferált nyelvű szöveg van elől vagy felül, a periferikus nyelven írt pedig jobbra vagy alatta – ez utóbbit néha kisebb mérettel írják.³¹ A vizsgált kutatópontokon kihelyezett kétnyelvű táblákat megvizsgálva megállapítható, hogy jellemzően a többségi nyelv a preferált nyelv.

A többségi és kisebbségi nyelvek ilyen elrendezése nem feltétlenül azt jelzi azonban, hogy a többségi nyelv a magyar közösség számára preferált nyelv, hanem azt, hogy az állam által megfogalmazott jogszabályok a nyelvek megjelenítésének ezt a módját határozzák meg, írják elő. Mivel azonban a nyelvek hierarchikus megjelenítése a nyelvtörvényekben jellemzően nem szabályozott informális szférához tartozó feliratokon is megjelenik, ez azt jelzi, hogy a kisebbségi magyar közösségben a nyelveknek ez a fajta fölé–alárendeltsége szokássá vált. Más szóval, az adott preferenciát a nyelvi tájkép közvetíti, és tapasztalataink szerint a szlovákiai magyarok ezt „megszokták”, ezt tartják természetesnek. Ezzel szemben Székelyföldön – habár a romániai nyelvtörvények előírják, hogy a román nyelvű szöveg legyen felül – előfordul, hogy olyan megoldást találnak, ahol a magyar nyelv preferált helyzetben (vagyis felül vagy jobbra) jelenik meg.³²

A magyar nyelv autonóm használatával ott találkozhatunk, ahol mind a táblát állító/megrendelő, mind az elképzelt olvasó magyar, ennek megfelelően magyarul zajlik a vizuális kommunikáció.³³ Az autonóm magyar nyelvhasználatnak elsődleges területe a szimbolikus nyelvi tájkép, de – ritkábban – találkozhatunk vele kommunikatív helyzetekben is.

Simonyi és Pisano szerint a magyar többségű településen élő tipikus kárpátaljai magyar ember magyar tannyelvű iskolába járt, és ilyen intézményt választott gyermeke számára is; gyakran jár át Magyarországra, ahol magyar termékeket vásárol; a magyar televízió

³¹ Scollon, Ron – Scollon, Suzie Wong: *Discourses in Place: Language in the Material World*. London: Routledge, 2003.

³² Iskolai nyelvi tájkép példákhoz lásd Laihonon–Tódor 2017.

³³ Barni, Monica – Bagna, Carla: *Linguistic Landscape and Language Vitality*. In: Shohamy, Elana et al. (eds.): *Linguistic Landscape in the City*. Bristol: Multilingual Matters, 2010. 3–18.

adásait nézi, és családját hétvégén valamely magyarországi városba viszi moziba, kikapcsolódní. Az idézett szerzők azt állítják, hogy ennek a tipikus kárpátaljai magyarnak az ukrán–magyar államhatár átlépése nem több adminisztratív rutinnál, és nem okoz számára semmilyen érzékelhető változást a nyelvi tájképben, amely otthon is dominánsan magyar; számára sokkal szembetűnőbb változást jelenthet az, ha Ukrajna belsejébe utazik, vagy akár ha a közeli Munkácsra érkezik, ahol a magyar környezet eltűnik a szláv politikai térben és nyelvi tájképben.³⁴ Ha megvizsgáljuk a fent bemutatott adatokat, egyértelműen kiderül, hogy az abszolút magyar domináns nyelvi tájkép csupán illúzió, még az egyébként abszolút magyar többségű településeken is, mind Kárpátalján, mind pedig Romániában és Szlovákiában.

6. Összehasonlítási kísérlet más vizsgálatokkal

A Magyarországgal szomszédos államok magyarok (is) lakta régióiban a nyelvi tájkép módszeres, összehangolt feltérképezése még nem történt meg. Az egyes nyelvek használati arányát, előfordulási gyakoriságát azonban több kutatási program mérte fel. Az alábbiakban ezek közül emelünk ki kettőt, és megvizsgáljuk, felfedezhetünk-e hasonlóságokat és különbségeket a három ország hat településének nyelvi tájképét bemutató vizsgálatunk eredményeivel.

A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén című kutatási program egy, az európai nyelvi kontaktusokat leíró nemzetközi kézikönyv³⁵ szempontrendszere alapján foglalta össze a Magyarországgal szomszédos államokban élő magyarok nyelvhasználatának jellemzőit.³⁶ A vizsgálat természetesen arra is

³⁴ Simonyi, André – Pisano, Jessica T.: The Social Lives of Borders: Political Economy at the Edge of the European Union. In: DeBardeleben, J. – Hurrelmann, A. (eds.): *Transnational Europe. Promise, Paradox, Limits*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan, 2011. 222–238. (230.)

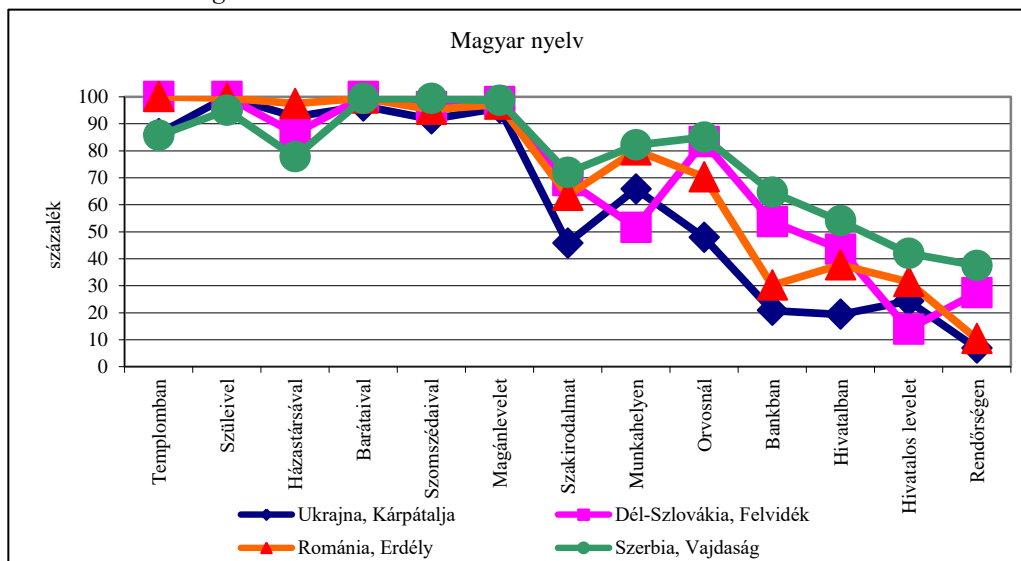
³⁵ Goebel, Hans et al. (eds.): *Contact Linguistics*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, 1997.

³⁶ A kutatási programban alapján indított könyvsorozat már az ötödik kötetnél tart: Csernicskó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Műhely – Osiris Kiadó, 1998.; Göncz Lajos: *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest – Újvidék:

kitért, hogy milyen nyelvet, nyelveket használnak a kisebbségben élő magyarok a különböző élethelyzetekben. Az 1990-es évek derekán kérdőíves módszerrel gyűjtött adatokat a 6. és 7. ábrán foglaljuk össze.

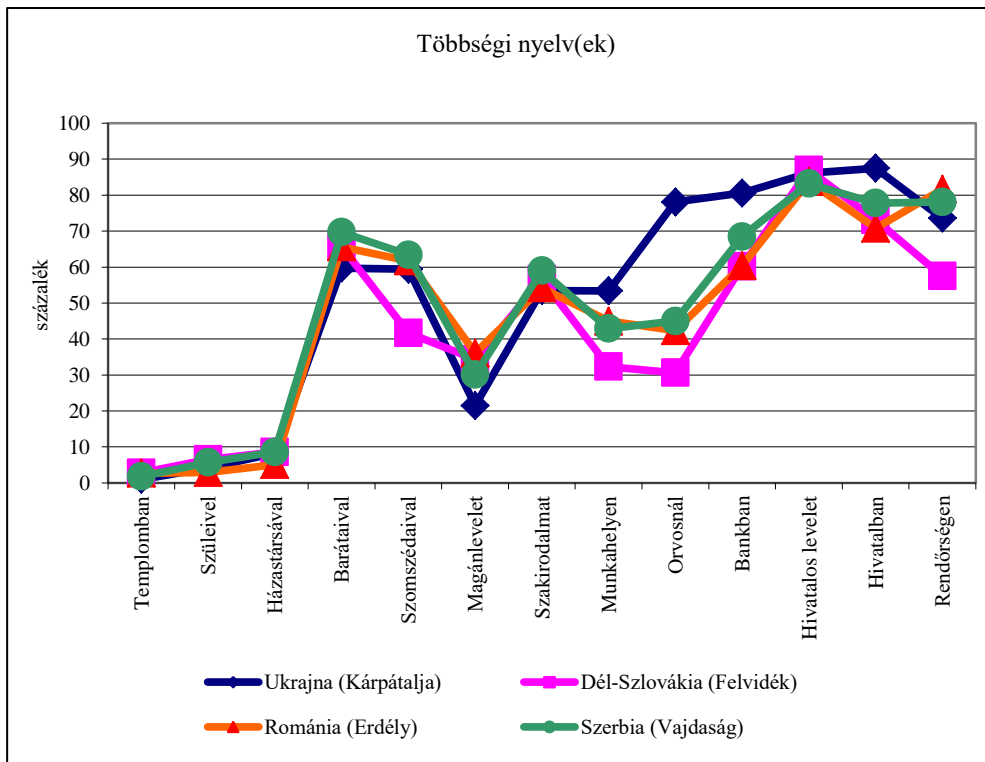
A 6. ábrán azt tüntettük fel, hogy a négy különböző országban élő magyar megkérdezettek hány százaléka használja a magyar nyelvet a megadott helyzetekben. Látható, hogy a templomban és a családban szinte mindenki magyarul beszél, de a lakásból kilépve egyre kevesebben használják a magyart.

6. ábra *A magyar nyelvet (is) használók aránya négy ország magyar lakossága körében*

Osiris Kiadó – Forum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, 1999.; Lanstyák István: *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest – Pozsony: Osiris Kiadó – Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, 2000.; Szépfalusi István – Vörös Ottó – Beregszászi Anikó – Kontra Miklós: *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában*. Budapest – Alsóőr – Lendva: Gondolat Kiadó – Imre Samu Nyelvi Intézet – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 2012.; Fancsaly Éva – Gúti Erika – Kontra Miklós – Molnár Ljubic Mónika – Oszkó Beatrix – Siklósi Beáta – Žagar Szentesi Orsolya: *A magyar nyelv Horvátországban*. Budapest – Eszék: Gondolat Kiadó – Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatói Intézet, 2016.

7. ábra A többségi nyelvet (is) használók aránya négy ország magyar lakossága körében

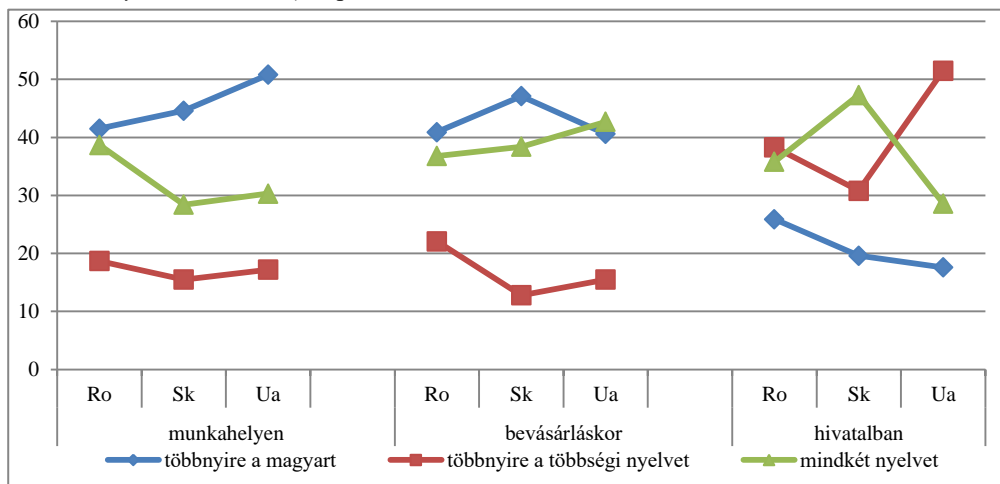
Nézzük meg a 7. ábrát is, ahol a többségi nyelv(ek) használatát mutatjuk be! A családban alacsony, a nyilvános helyzetekben magas az államnyelv használati aránya.

Ha egymás mellett szemléljük a 6. és a 7. ábrát, észrevehetjük, hogy valamennyi régióban azonos szintereken csökken a magyar nyelv használati aránya, és ezzel párhuzamosan emelkedik a többségi nyelv. Azt is megfigyelhetjük, hogy minél távolabb kerülünk a privát szférától és közeledünk a formális szinterek felé,

úgy emelkedik az államnyelv használatát jelző görbe és esik a magyar nyelvet jelölő.³⁷

A Kárpát Panel 2007 című kutatási program is érintette a kisebbségi magyar közösségek nyelv választásának kérdéskörét.³⁸ A 8. ábrán látható, hogy Romániában (Ro), Szlovákiában (Sk) és Ukrajnában (Ua) egyaránt magasabb a magyar nyelv használati aránya a munkahelyen és bevásárlás közben, mint a hivatalokban. Érdekes azonban, hogy míg Ukrajnában a hivatalokban magasan a többségi nyelv használata dominál, Romániában nagyjából azonos azoknak az aránya, akik a többségi nyelvet vagy mindkét nyelvet használják ebben a szituációban; Szlovákiában pedig a kétnyelvűség a legjellemzőbb a hivatalokban.

8. ábra Romániai, szlovákiai és kárpátaljai magyarok nyelv választása (Kárpát Panel 2007)

³⁷ Beregszászi Anikó – Csernicskó István: *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. Ungvár: PoliPrint, 2004. 60–63.; Csernicskó István – Szabó Mihály Gizella: Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól. In: Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században: konferencia-sorozat a Sándor-palotában*. Budapest: Köztársasági Elnöki Hivatal, 2010. 178–179.

³⁸ Papp Z. Attila – Veres Valér (szerk.): *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet, 2007. 24., 86., 208.

A más időben és más módszerekkel végzett kutatások eredményei csak fenntartásokkal vethetők ugyan össze, ám úgy véljük, a nyelvi tájképre vonatkozó kutatások kiegészíthetik, árnyalhatják és pontosíthatják a korábbi vizsgálati eredményeket. Például – amint ezt a 8. ábrán láthatjuk – a Kárpát Panel 2007 adatai szerint Szlovákiában a legmagasabb azoknak az aránya, akik bevásárlás közben a magyar nyelvet használják elsősorban, illetve a legalacsonyabb azoké, akik többnyire a többségi nyelvet. Ezzel szemben a vizsgált községek nyelvi tájképében Szlovákiában kimagasló volt az államnyelvi feliratok aránya a kereskedelmi szférában. A kereskedelmi egységekben a szóbeli interakció során tehát jelen van a magyar nyelv Szlovákiában is, ám a feliratok szintjén ez kevésbé érzékelhető. Ezt fentebb a dél-szlovákiai magyarok nyelvvideológiáival magyaráztuk.

A kérdőíves vizsgálatok szerint a hivatalokban az államnyelv használata dominál, de azért a magyar nyelv jelen van ebben a szférában is. A hat vizsgált település nyelvi tájképének elemzése rámutat, hogy a hivatalokban a nyilvánosság számára kihelyezett feliratok abszolút többsége kétnyelvű. A helyi hivatalok, az önkormányzatok tehát törekednek a kisebbségi nyelv megjelenítésére a feliratok szintjén. Azonban sem a kérdőíves vizsgálatok, sem pedig a nyelvi tájkép elemzése nem ad képet arról, hogyan (milyen nyelven/nyelveken) zajlik a hivatalnok és az ügyfél közötti interakció, milyen nyelven lehet beadványokat benyújtani, milyen nyelven érhető el a hivatali formanyomtatványok stb. Ezekre a kérdésekre más kutatási módszerek alkalmazásával kaphatunk érdemi választ.³⁹

³⁹ Lásd például: Karmacsi Zoltán: A magyar nyelv Beregszász hivatalaiban. In: Csernicskó István (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2003. 93–100.; Csernicskó István – Tóth Enikő: Az ukrán nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásának egy területe: az ügyintézés nyelve a helyi önkormányzatokban. *Kisebbségkutatás*, 2015. 24(3), 7–24.; Csernicskó István – Ferenc Viktória: Transitions in the language policy of Ukraine (1989–2014). In: Sloboda, Marian – Petteri Laihonon – Anastassia Zabrodskaja (eds.): *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries: Two Decades after the Regime Change*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016. 349–377. (365–369); Ferenc Viktória: Magyar vagy ukrán nyelvű ügyintézés? Jogismeret, jogtudatosság és nyelvválasztás összefüggései a kárpátaljai magyarok körében. *Pro Minoritate*, 2015. Ősz, 54–68.; Tóth Enikő: Nyelvek a virtuális térben: kárpátaljai

7. Összefoglalás

A tanulmányban általános képet vázoltunk fel három, Magyarországgal szomszédos állam hat falujában található nyelvi tájképről a magyar nyelv szempontjából. A kép és szöveg viszonyára, vagy a nyelvi tájképről szóló diskurzusok részletes elemzésére nem térünk ki, és a regionális nyelvhasználat, illetve a nyelvköziség vizsgálata is kimaradt.

Adataink összehasonlítása alapján kiderült, hogy a vizsgált délszlovákiai településeken van legkevésbé jelen a magyar vizuális nyelvhasználat, a magyar domináns faluban is szlovák a feliratok többsége. A magyar nyelv leginkább a kétnyelvű táblákon jelenik meg perifériális kódként, autonóm (egynyelvű) magyar feliratokkal ritkán találkozhatunk, többnyire csupán a magánjellegű közléseknél.

Székelyföldön és Kárpátalján magyar többségű vizuális nyelvhasználattal találkozhatunk ott, ahol a szóbeli nyelvválasztás is magyar dominanciát mutat, a kétnyelvű településeken viszont a vizuális nyelvhasználat is stabilabb kétnyelvűséget feltételez. Ez összefügghet azzal, hogy esetleg Székelyföldön és Kárpátalján falusi környezetben a magyar nyelvnek jobb helyzete van a nyelvek hierarchiájában és a lakosok nyelvi repertoárjában is. A kétnyelvű szlovákiai település a nyelvcserre állapotában van, a magánemberek feliratai is majdnem kizárólag szlovákul készülnek.

A nyelvi tájkép elemei szimbólumként értelmezhetők, amelyek a kisebbségi nyelvek helyzetének jelzői.⁴⁰ A magyar feliratok

magyarlakta települések hivatalos honlapjainak nyelvhasználatát. In: Gazdag Vilmos – Karmacsi Zoltán – Tóth Enikő (szerk.): *Értékek és kihívások I. kötet: Nyelvtudomány*. Ungvár: Autdor-Shark, 2016. 230–238.; Tóth Enikő: A 2012-es nyelvtörvény adta jogok és lehetőségek gyakorlati megvalósulása Kárpátalja Beregszászi járásának önkormányzati hivatalaiban. In: Márku Anita – Tóth Enikő (szerk.): *Többynyelvűség, regionalitás, nyelvkutatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III*. Ungvár: RIK-U, 2017. 45–53.

⁴⁰ Ben-Rafael, E. – Shohamy, E. – Amara, M. H. – Trumper-Hecht, N: Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: The case of Israel. In: Gorter, D. (ed.): *Linguistic landscape: A new approach to multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters, 2006. 7–30. (8.); Vigers, D.: Signs of absence: language and memory in the linguistic landscape of Brittany. *International Journal of the Sociology of Language*, 2013/223. 171–187.; Huebner, T.: Bangkok's linguistic landscapes. Environmental print, codemixing and language

jellemzően alárendelt helyzetben vannak a többségi nyelvű szövegekhez képest. Ugyanakkor May arra a következtetésre jutott, hogy a többségi kisebbségi nyelvi hierarchia létrehozása nem természetes folyamat; inkább „történelmi, társadalmi és politikai konstrukció”.⁴¹ A vizsgált településeken a kétnyelvű feliratok ilyen, a nyelvek hierarchikus viszonyait tükröző szerkesztése gyakran nem a nyelvtörvényekben vagy rendeletekben előírtakat követi, hanem a megszokást.

Bár hagyományosan úgy tartják, hogy a nyelvi tájkép a nyelvpolitika egyik komponense,⁴² az elemzésben utaltunk arra, hogy nem csupán a nyelvtörvények, nem kizárólag az állam nyelvi jogi szabályozása határozza meg azt, hogy mely nyelvek és milyen arányban vannak jelen a nyelvi tájképben. Ha csupán a nyelvtörvények függvénye volna a nyelvi tájkép, akkor egy-egy országon belül a magyar többségű és a vegyes lakosságú települések nyelvi tájképe sokkal nagyobb hasonlóságot mutatott volna, hiszen egy ország területén azonos törvények hatályosak. Legalább ennyire fontosak azonban az elemzett térben élő emberek nyelvi ideológiái, illetve a társadalmi, gazdasági, kulturális környezet, amelyben az egyes nyelveket használják.

Lényeges, hogy a nyelvi tájkép – a nyelvi és nyelvpolitikai helyzethez hasonlóan – nem statikus, nem állandó, hanem a társadalmi, politikai, gazdasági változások következményeként dinamikusan változó.⁴³ Ezt igazolják például azok a vizsgálatok is, amelyek az egyik kutatóponton, Mezőkaszonyban mutatják be a nyelvi tájkép gazdasági tényezők következtében történő átalakulását.⁴⁴

change. In: Gorter, Durk (ed.): *Linguistic landscape. A new approach to multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters, 2006. 31–51. (32.)

⁴¹ May, S.: Language Policy and Minority Rights. In: Ricento, T. (ed.): *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd, 2006. 255–272. (259.)

⁴² Dal Negro, 2009. 206.; Shohamy, 2006. 112.; Spolsky, Bernard: *Language Policy*. Cambridge, Cambridge University Press, 2004. 5.

⁴³ Pavlenko, Aneta: Language Conflict in Post-Soviet Linguistic Landscapes. *Journal of Slavic Linguistics*, 17(1–2), 2009, 247–274.; Pavlenko, Aneta: Why diachronicity matters in the study of linguistic landscapes. *Linguistic Landscape*, 2015/1. 114–132.

⁴⁴ Karmacsí Zoltán: A nyelvi tájkép változásának egy aspektusa. In: Márku Anita – Tóth Enikő (szerk.): *Többynyelvűség, regionalitás, nyelvvoktatás. Tanulmányok a*

A vizuális nyelvi helyzet valamelyest különbözik az eddigi szociolingvisztikai ismereteinktől, ezért a magyarpárú kétnyelvű kisebbségek helyzetének leírását érdemes a nyelvi tájkép elemzésével kiegészíteni. Szerintünk ma már egy adott régió, település vagy akár iskola nyelvi helyzetéről nem kaphatunk reális átfogó képet a nyelvi tájkép figyelembevételével és elemzése nélkül. Megérett az idő a Magyarországgal szomszédos államok magyarok (is) lakta régiói nyelvi tájképét feltérképező összehasonlító kutatási program elindítására.

Felhasznált irodalom

Barni, Monica – Bagna, Carla: Linguistic Landscape and Language Vitality. In: Shohamy, Elana et al. (eds.): *Linguistic Landscape in the City*. Bristol: Multilingual Matters, 2010. 3–18.

Bartha Csilla – Laihonon, Petteri– Szabó Tamás Péter: Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben: egy új kutatási területről. *Pro Minoritate*, 2013/3. 13–28.

Ben-Rafael, E. – Shohamy, E. – Amara, M. H. – Trumper-Hecht, N: Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: The case of Israel. In: Gorter, D. (ed.): *Linguistic landscape: A new approach to multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters, 2006. 7–30.

Ben-Rafael, Elizier et al.: Introduction. In: Shohamy, Elana et al. (eds.): *Linguistic Landscape in the City*. Bristol: Multilingual Matters, 2010. xi–xxviii.

Beregszászi Anikó: „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv. In: Beregszászi Anikó – Papp Richard (szerk.): *Kárpátalja: Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest–Beregszász: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2005. 158–178.

Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III. Ungvár: RIK-U, 2017. 54–60.

- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István: *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. Ungvár: PoliPrint, 2004.
- Besters-Dilger, Juliane (ed.): *Language policy and language situation in Ukraine: Analysis and recommendations*. Frankfurt: Peter Lang, 2009.
- Bever, Olga: Linguistic landscapes as multimodal and multilingual phenomena. In: Laitinen, M. – Zabrodszkaja, A. (eds.): *Dimensions of Sociolinguistics Landscapes in Europe. Materials and Methodological Solutions*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2015. 233–261.
- Bowring, Bill: The Russian Language in Ukraine: Complicit in Genocide, or Victim of State-building? In: Ryazanova-Clarce, L. (ed.): *The Russian Language Outside the Nation*. Edingurgh: Edingurgh University Press, 2014. 56–78.
- Cenoz, Jasone – Gorter, Durk: Linguistic landscape and minority languages. In: Gorter, Durk (ed.): *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters, 2006. 67–80.
- Cserniczkó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Műhely – Osiris Kiadó, 1998.
- Cserniczkó István: Nyelvek vetélkedése a nyelvi tájképben: kárpátaljai példa. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 2015/1–2. 71–84.
- Cserniczkó István: A változás megragadása a nyelvi tájképben: Kárpátalja példája. *Magyar Nyelv*, 2016, 112(1), 50–62.
- Cserniczkó István: A dinamikusan változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája. *Acta Humana. Emberi jogi közlemények*, 2016/3. 91–105.
- Cserniczkó István: Nyelv, gazdaság, társadalom. Globális nyelvek Kárpátalja magyarok lakta végeinek nyelvi tájképében. In: Márku Anita – Tóth Enikő (szerk.): *Többnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III*. Ungvár: RIK-U, 2017. 13–44.

- Csernicskó István – Ferenc Viktória: Transitions in the language policy of Ukraine (1989–2014). In: Sloboda, Marian – Petteri Laihonon – Anastassia Zabrodszkaja (eds.): *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries: Two Decades after the Regime Change*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016. 349–377.
- Csernicskó István – Laihonon, Petteri: Hybrid Practices meet Nation State Language Policies: Transcarpathia in the 20th Century and Today. *Multilingua*, 2016. 36 (1), 1–30.
- Csernicskó István – Szabó Mihály Gizella: Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól. In: Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században: konferencia-sorozat a Sándor-palotában*. Budapest: Köztársasági Elnöki Hivatal, 2010.
- Csernicskó István – Tóth Enikő: Az ukrán nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásának egy területe: az ügyintézés nyelve a helyi önkormányzatokban. *Kisebbségkutatás*, 2015, 24 (3). 7–24.
- Dal Negro, Silvia: Local Policy Modeling the Linguistic Landscape. In: Shohamy, Elana – Gorter, Durk (eds.): *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. London: Routledge, 2009. 206–218.
- Edelman, Loulou: What’s in a Name? Classification of Proper Names by Language. In: Shohamy, Elana – Gorter, Durk (eds.): *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. London: Routledge, 2009. 141–154.
- Fairclough, N.: *Language and power* (2nd ed.). London: Longman, 2001.
- Fancsaly Éva – Gúti Erika – Kontra Miklós – Molnár Ljubić Mónika – Oszkó Beatrix – Siklósi Beáta – Žagar Szentesi Orsolya: *A magyar nyelv Horvátországban*. Budapest–Eszék: Gondolat Kiadó – Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet, 2016.
- Ferenc Viktória: Magyar vagy ukrán nyelvű ügyintézés? Jogismeret, jogtudatosság és nyelvválasztás összefüggései a kárpátaljai magyarok körében. *Pro Minoritate*, 2015 Ősz, 54–68.

- Goebel, Hans et al. (eds.): *Contact Linguistics*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, 1997.
- Göncz Lajos: *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék: Osiris Kiadó – Forum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, 1999.
- Huebner, T.: Bangkok's linguistic landscapes. Environmental print, codemixing and language change. In: Gorter, Durk (ed.): *Linguistic landscape. A new approach to multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters, 2006. 31–51.
- Ivanova, Olga: Language situation in post-Soviet Kyiv: Ukrainian and Russian in the linguistic landscape and communicative practices. In: Sloboda, Marian – Laihonen, Petteri – Zabrodskaja, Anastassia (eds.) *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries: Two Decades after the Regime Change*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016. 379–405.
- Jaworski, Adam – Thurlow, Crispin: Introducing Semiotic Landscapes. In: Jaworski, Adam – Thurlow, Crispin: *Semiotic Landscapes: Language, Image, Space*. London: Continuum, 2010. 1–40.
- Karmacsi Zoltán: A magyar nyelv Beregszász hivatalaiban. In: Csernicskó István (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2003. 93–100.
- Karmacsi Zoltán: A nyelvi tájkép változásának egy aspektusa. In: Márku Anita – Tóth Enikő (szerk.): *Többszínűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III*. Ungvár: RIK-U, 2017. 54–60.
- Laihonen, Petteri: Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2012. 14 (3), 27–49.
- Laihonen, Petteri: Csíkszentdomokosi nyelvi tájkép. *Székelyföld*, 2013. 17 (7), 157–177.
- Laihonen, Petteri: Linguistic landscapes of a minoritized regional majority: Language ideologies among Hungarians in South-West

- Slovakia. In: Laitinen, M. – A. Zabrodskaja (eds.): *Dimensions of Sociolinguistic Landscapes in Europe: Materials and Methodological Solutions*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2015a. 171–198.
- Laihonen, Petteri: Indexing the Local, State and Global in the Contemporary Linguistic Landscape of a Hungarian town in Slovakia. In: Wachtarczyková, J. – Satinská, L. – Ondrejovič, S. (eds.): *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch*. Sociolinguistica Slovaca 8. Bratislava: Veda, 2015b. 280–301.
- Laihonen, Petteri: Beware of the dog! Private Linguistic Landscapes in two 'Hungarian' villages in South-West Slovakia. *Language Policy*, 2016. 15 (4), 373–391.
- Laihonen, Petteri – Tódor, Erika: The changing schoolscape in a Szekler village in Romania: signs of diversity in 'rehungarization'. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 2017. 20 (3). 362–379.
- Lanstyák István: *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony: Osiris Kiadó – Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, 2000.
- May, Stephen: Language Policy and Minority Rights. In: Ricento, T. (ed.): *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd, 2006. 255–272
- Mrva Marianna – Szilvássy Tímea: Kétnyelvűség a dél-szlovákiai településeken. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2011. 13 (1), 37–58.
- Orosz Örs: Egy új fenomén – anyanyelvhasználati mozgalmak. In: Tóth Károly (szerk.): *Nyelvi jogok 1. A kisebbségi és nyelvi jogok helyzete Szlovákiában. Jogsegélyszolgálat 2009–2011*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2013. 311–316.
- Orosz Örs (szerk.): *A hely nevei, a nyelv helyei: A kisebbségi nyelvi jogok Szlovákiában 1918–2012*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2012.

- Papp Z. Attila – Veres Valér (szerk.): *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet, 2007.
- Pavlenko, Aneta: Language Conflict in Post-Soviet Linguistic Landscapes. *Journal of Slavic Linguistics*, 2009. 17 (1–2), 247–274.
- Pavlenko, Aneta 2012. Transgression as the Norm: Russian in Linguistic Landscape of Kyiv, Ukraine. In: Gorter, D. – Marten, H. F. – Van Mensel, L. (eds.): *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012. 36–56.
- Pavlenko, Aneta: Why diachronicity matters in the study of linguistic landscapes. *Linguistic Landscape*, 2015/1. 114–132.
- Scollon, Ron – Scollon, Suzie Wong: *Discourses in Place: Language in the Material World*. London: Routledge, 2003.
- Shohamy, Elana: *Language Policy: Hidden agendas and new approaches*. London: Routledge. 2006.
- Simonyi, André – Pisano, Jessica T.: The Social Lives of Borders: Political Economy at the Edge of the European Union. In: DeBardeleben, J. – Hurrelmann, A. (eds.): *Transnational Europe. Promise, Paradox, Limits*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan, 2011. 222–238.
- Spolsky, Bernard: *Language Policy*. Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
- Szabómihály Gizella: A nyelv szimbolikus funkciója a szlovák államnyelvtörvényben. *Magyar Tudomány*, 2009. 170 (11), 1329–1334.
- Szépfolusi István – Vörös Ottó – Beregszászi Anikó – Kontra Miklós: *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában*. Budapest–Alsóőr–Lendva: Gondolat Kiadó – Imre Samu Nyelvi Intézet – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 2012.
- Tóth Enikő: A magyar nyelv megjelenése Badaló és Halábor nyelvi tájképében. *Limes – 2014. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai*

Magyar Főiskola tudományos évkönyve, I. évfolyam. Ungvár: V. Pagyak Kiadója, 2014. 57–64.

Tóth Enikő: Nyelvek a virtuális térben: kárpátaljai magyarok települések hivatalos honlapjainak nyelvhasználata. In: Gazdag Vilmos – Karmacsai Zoltán – Tóth Enikő (szerk.): *Értékek és kihívások I. kötet: Nyelvtudomány.* Ungvár: Autdor-Shark, 2016. 230–238.

Tóth Enikő: A 2012-es nyelvtörvény adta jogok és lehetőségek gyakorlati megvalósulása Kárpátalja Beregszászi járásának önkormányzati hivatalaiban. In: Márku Anita – Tóth Enikő (szerk.): *Többnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III.* Ungvár: RIK-U, 2017. 45–53.

Vigers, Dick: Signs of absence: language and memory in the linguistic landscape of Brittany. *International Journal of the Sociology of Language*, 2013/223. 171–187.

Zalabai Zsigmond: *Mit ér a nyelvünk, ha magyar? A „táblaháború” és a „névháború” szlovákiai magyar sajtódokumentumaiból 1990–1994.* Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1995.

**An experiment for a comparative study: the linguistic landscape in southern Slovakia, Szeklerland and Transcarpathian villages
by Petteri Laihonen and István Csernicsekó**

Our paper presents a general description of the linguistic landscape of six villages. We present a village in southern Slovakia, Szeklerland, and Transcarpathia, where the language of oral communication within the settlement is exclusively Hungarian. Furthermore, some villages characterized by oral bilingualism. The results are compared to each other and to previous researches. In the second part of the study, the types of texts that appear in a non-Hungarian language are briefly analyzed, and most of them appear only in Hungarian language. We also examine which areas are best characterized by the use of bilingual signs in the examined villages. Finally, we compare the results with the general image that can be made on the basis of other sociolinguistic researches on the use of the Hungarians living in the given regions.

Key-words: *linguistic landscape, southern Slovakia, Szeklerland, Transcarpathia, bilingualism*